

Духовно обдарована особистість не просто проживає добродійне життя, а насолоджується ним» [2, с. 228].

Як висновок зазначимо, що врахування всіх аспектів впровадження комплексної виховної системи створює таке виховне та освітньо-розвивальне середовище, у взаємодії з яким у вихованця формується здатність до добродійності, створюються ті природні оптимальні умови, за яких учень з об'єкта виховання перетворюється на суб'єкт індивідуального морального розвитку на основі збереження (а при потребі й відтворення) фізичного, психічного, соціального здоров'я вихованця.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці змісту авторської комплексної виховної системи «Добродій».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання від правила до результату / І. Д. Бех. — К.: «Шкільний світ», 2004. — С. 13.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наук. вид. / І. Д. Бех. — К.: Либідь, 2006. — 235 с.
3. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації: навчально-методичний посібник / А. М. Бойко. — К.: ІЗМН, 1996. — 86 с.
4. Бойко В. В. Доброта в нас і вокруг нас / В. В. Бойко // Новое в жизни, науке, технике. Серия «Этика». — М.: Знание, 1988. — Вып. 9. — 64 с.
5. Бутенко В. Г. Педагогічні інновації в естетичному вихованні учнівської молоді / В. Г. Бутенко // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. — К., 1998. — Вып. 14. — С. 195–201.
6. Воспитательная система школы. — М., 1991. — 145 с.
7. Глассер У. Школы без неудачников / пер. с англ. / У. Глассер. — М.: Прогресс, 1992. — 184 с.
8. Гуманизация воспитания в современных условиях / под ред. О. С. Газмана. — М., 1995. — 205 с.
9. Манойлова М. А. Развитие эмоционального интеллекта будущих педагогов / М. А. Манойлова. — Псков: ПГПИ, 2004. — 140 с.
10. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ШО / Г. І. Сорока. — Харків, 2002. — 128 с.
11. Стельмахович М. Г. Українська родина педагогіка: навч. посібник / М. Г. Стельмахович. — К.: ІСДЮ, 1996. — 164 с.
12. Тлумачний словник сучасної української мови (170000). — К.: Перун Ірпінь, 2004. — 230 с.
13. Goleman D. Working With Emotional Intelligence. — Bloomsbury Press: Great Britain, 1998. — 394 p.

УДК 373.31.035.6

Наталія ПТАШНИК

ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВЩИНИ У КОНТЕКСТІ ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

У статті висвітлено теоретико-методологічні засади формування ціннісного ставлення молодших школярів до Батьківщини в контексті технологізації виховного процесу і презентовано результати експериментального дослідження особливостей формування патріотичних понять та уявлень молодших школярів.

В статье представлены теоретико-методологические основы формирования ценностного отношения младших школьников к Родине в контексте технологизации воспитательного процесса и презентованы результаты экспериментального исследования формирования патриотических понятий и представлений младших школьников.

This article substantiates theoretical-methodological bases of forming the valuable attitude children of primary education to their Motherland in a context of technologization upbringing process and the results of experimental investigation peculiarities of forming children's patriotic notions and ideas is represented here.

Формування нового світогляду молодих поколінь передбачає перш за все вироблення у них стійкої системи ціннісних орієнтацій на найвищі загальнолюдські та національні цінності. Адже саме від того, що постає найбільш значущим пріоритетом у житті сьогоденної молоді, залежить доля не лише майбутніх поколінь, а й у цілому доля України. Тому неабиякого звучання у цьому контексті набуває проблема формування у молодших школярів

ціннісного ставлення до Батьківщини. Проте досягти максимального результату можливо лише за умови використання ефективних виховних технологій, що сприятимуть формуванню цілісної духовно-ціннісної системи особистості.

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні зазначається, що головною метою української освіти є створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання поколінь, здатних навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства; сприяти консолідації української нації, інтеграції України в європейський і світовий простір як конкурентоспроможної і процвітаючої держави [8, с. 5]. Тому в контексті сьогодення надзвичайного значення набувають саме ціннісні імперативи молодих людей стосовно своєї Батьківщини, її культури, мови, історичного минулого тощо.

Проблема цінностей завжди цікавила мислителів усіх часів і народів (Аристотель, Конфуцій, Т. Гоббс, Б. Спіноза, І. Кант, І. Бентам, Р. Лотце, В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, Г. Коген, М. Гартман, М. Шелер, Ф. Ніцше, В. Соловйов, М. Бердяєв, М. Лосський, А. Тойнбі, П. Сорокін, В. Дільтей, Е. Дюркгейм, М. Вебер, У. Томас, Ф. Знанецькі, Т. Парсонс та ін.).

Особливого значення вивченню ціннісних орієнтацій у контексті спрямованості особистості надавали вітчизняні психологи (Б. Ананьєв, О. Асмолов, Г. Андреева, І. Бех, О. Бодальов, Л. Божович, Б. Братусь, Ф. Василюк, Л. Виготський, Г. Ділігенський, Б. Зейгарник, І. Кон, Г. Костюк, Д. Леонт'єв, О. Леонт'єв, В. Мухіна, В. М'ясищев, Б. Паригін, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе, В. Ядов) та зарубіжні (А. Адлер, В. Вундт, Й. Крейбіг, К. Левін, А. Маслоу, А. Мейнонг, Г. Оллпорт, К. Роджерс, Дж. Роттер, Б. Скіннер, В. Франкл, З. Фройд, Е. Фромм, К. Хорні та ін.).

Дослідники однак тлумачать ціннісні орієнтації як життєві, моральні та естетичні імперативи залучення особистості до суспільної практики і соціальної дійсності (В. Бутенко, Є. Бондаревська, З. Васильєва, А. Войскобойніков, В. Дряпіка, І. Зязюн, П. Ігнатенко, М. Казакіна, П. Лейзеров, Т. Мальковська, В. Півоев, О. Семашко, О. Сухомлинська, Г. Шевченко та ін.). Утім формуванню ціннісних орієнтацій молодших школярів присвячено лише окремі дослідження (Н. Бібік, О. Савченко, Г. Тарасенко, В. Тименко, А. Щербо та ін.).

Вітчизняна педагогіка в роки незалежності досягла помітних успіхів, адже вона почала орієнтуватися на вічні цінності й відповідати ментальності українського народу, його національному характеру і світогляду. На нашу думку, надзвичайно цінними у цьому аспекті є праці О. Вишневського, Т. Дем'янюк, П. Кононенка, А. Погрібного, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, В. Струманського, Є. Сявакко, Д. Тхоржевського, Т. Усатенко, М. Фіцули, які розвивають педагогіку віри у вічні цінності, високі національні ідеали, загальнолюдські духовні цінності. Високоєфективним є досвід народознавчого виховання дітей в авторській школі М. Чумарної (м. Львів). Проте в цілому технологічний аспект формування ціннісних орієнтацій дітей 6–10 років засобами народознавства як у педагогічній науці, так і у виховній практиці вивчений допоки недостатньо.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування процесу формування ціннісного ставлення молодших школярів до Батьківщини у контексті технологізації виховного процесу та презентація результатів експериментального дослідження особливостей формування патріотичних понять і уявлень молодших школярів.

Ми виходимо з того, що виховання людини передусім передбачає формування її ціннісних орієнтацій. Як доводять результати соціологічних досліджень, ціннісний світ сучасних молодих людей здебільшого тяжіє до екзистенціальних та вітальних цінностей, оскільки вони задовольняють елементарні потреби існування або виживання, тому національні цінності недостатньо актуалізовані і посідають невисокі місця у структурі цінностей особистості. Одне з головних завдань національного виховання полягає в тому, щоб діти, починаючи з молодшого шкільного віку, засвоювали етнічні цінності свого народу, ставали типовими його представниками, спадкоємцями і наступниками.

Поглиблений аналіз наукових джерел свідчить про те, що у психології та педагогіці, як і в філософії, існує розмаїття підходів щодо визначення поняття «ціннісні орієнтації». Воно трактується різними авторами часто в різних, і навіть протилежних значеннях.

Поняття «ціннісні орієнтації» перебуває у тісному зв'язку з термінами, що конкретизують сутність цієї категорії. Це — «особистісні цінності», «соціальні цінності», «ціннісні ставлення», «система цінностей».

Категорії «соціальні цінності» й «особистісні цінності» узагальнено визначають їх приналежність: у першому випадку — спільноті (суспільству в цілому, соціальній групі), у другому — власне індивіду. Залежно від концептуального підходу соціальні й особистісні цінності тлумачать у тісній взаємодії, зв'язку або протиставляються. Зокрема, аналіз сучасних психологічних досліджень (М. Аріарський, І. Бех, Д. Леонтьєв) дає підстави стверджувати, що у психології особистості поняття «особистісні цінності» використовується як категорія, яка відображає факт включення суб'єкта в соціальні зв'язки та відношення і трактує людину як соціокультурну реальність. Точніше, поняття «особистісні цінності» пов'язується з освоєнням конкретним індивідом суспільних цінностей, а, отже, за ним закріплюється значущість, особистісний смисл для людини певних об'єктів, подій, явищ тощо [1, с. 8]. Цієї ж думки дотримуються дослідники реалізації «Я-концепцій», де ціннісні орієнтації виступають основним структурним компонентом особистості.

В аксіології існує й така категорія, як ціннісне ставлення, що передбачає оцінку фактів і вчинків особистості, відповідно до цієї оцінки — сформованість ціннісних орієнтацій та адекватної їм поведінки. Досліджуючи ціннісні орієнтації в контексті ціннісного ставлення, дослідники розуміли перевагу насамперед цінностей. Однак спеціальні дослідження поглибили й розширили зміст і функції цього поняття. Було звернено увагу на те, що за умов загального підходу до ціннісного ставлення суб'єкт і об'єкт відіграють однаково значущу роль, а в дослідженнях з проблем ціннісних орієнтацій переважає акцентування ролі суб'єкта (ціннісні орієнтації тут розглядаються як результат відображення в людській свідомості наявних у суспільстві ціннісних відносин).

Слід зазначити, що у контексті нашого дослідження формування ціннісного ставлення молодших школярів до своєї Батьківщини залежить певним чином від того арсеналу виховних впливів, які застосовує вчитель. Тому формування нового типу українця, з притаманними йому світоглядом, менталітетом, стійкою ціннісною позицією вимагає від педагогічної науки сучасних інноваційних підходів до виховання, впровадження новітніх виховних систем і технологій.

Аналізуючи наукову літературу, ми з'ясували, що виховна технологія — це система спеціальних педагогічних прийомів, методів та засобів, спрямованих на досягнення окресленої мети виховання. На теренах сучасної педагогічної науки ця категорія поглиблено досліджується багатьма науковцями (І. Бех, В. Галузьяк, С. Карпенчук, Н. Мойсеюк, І. Підласий, О. Пехота, М. Сметанський, Г. Тарасенко, В. Шахов та ін.).

Як зазначає Н. Мойсеюк, виховна технологія — це строго обґрунтована система педагогічних засобів, форм, методів, їх етапність, націленість на вирішення конкретного виховного завдання. Кожне завдання має адекватну технологію виконання. Зміна завдання веде до зміни технології [6, с. 312].

Переконливою є думка І. Беха про те, що виховувати особистість прагнуть усі педагогічні системи, незалежно від тих методів, на яких вони ґрунтуються. Проте особистісно орієнтовані виховні технології започатковують і підтримують уявлення вихованця про себе як особистість, що спонукає до виникнення і розвитку у дитини особистісного самовизначення як здатності визначати й реалізовувати ціннісну ієрархію своєї життєдіяльності, вміння переосмислювати власну моральну сутність залежно від конкретної культурно-історичної ситуації [1, с. 197–201].

У контексті зазначеного вище формування ціннісного світу особистості — процес складний і багатогранний. Тому перед учителем стоїть проблема пошуку нових сучасних педагогічних технологій для того, аби сформувані ціннісне ставлення до Батьківщини. Як

зазначає О. Вишневський, потреба національної самоідентифікації людини є вродженою і природовідповідною. Національне, як і всі інші антропологічні особливості людини, розвивається в ній протягом усього життя. Від стану першого стихійного вияву національних ознак, від власної симпатії до барв свого прапора, до рідної мови і пісні, до своєї території й свого клімату тощо людина поступово приходить до усвідомлення і потреби відстоювання власного права на національно-етнічну та державну самоідентифікацію [2, с. 225]. Тому величезну роль у формуванні світогляду молодих поколінь на найвищі цінності та вартості українського народу відведено народознавчій виховній роботі як ефективному та дієвому засобу технологізації виховного процесу. Адже, як відомо, у своєму історичному розвитку виховання дітей у багатьох країнах світу стає найефективнішим тоді, коли воно є природним, тобто враховує природу дітей, довілля, має народний, національний характер, ґрунтується на досягненнях людино- та вітчизнознавчих, суспільних наук [7, с. 7].

Відомо, що підвищення рівня народознавчої виховної роботи певним чином залежить від наявності програм, впровадження сучасних інноваційних виховних систем, якості проведених виховних заходів, активної участі в них учителів школи, батьків, працівників інших освітньо-культурних закладів. Проте основну мету у народознавчій роботі ми вбачаємо у тому, щоб забезпечити пізнання дитиною величчя й неповторності нашої народно-традиційної культури, багатства й непересічності господарсько-культурної спадщини українського народу, допомогти кожному досягнути сутність українського менталітету, виховувати в собі кращі його риси.

Орієнтуючись на пізнавальні особливості учнів, виділимо такі компоненти народознавчої виховної роботи:

- виникнення і формування українського народу, нації;
- виникнення української мови;
- народні звичаї, обряди, традиції;
- народне мистецтво;
- народний фольклор;
- народна педагогіка.

Процес формування ціннісного ставлення молодших школярів у процесі народознавчої роботи — це система виховної роботи на уроці та в позаурочній діяльності, спрямована на формування свідомого громадянина з почуттям любові до народу та Батьківщини.

На основі цього важливо:

- формувати патріотичну самосвідомість, громадянську відповідальність і мужність, громадську ініціативність та активність, готовність працювати для розквіту Батьківщини, захищати її, підносити її міжнародний авторитет;
- виховувати повагу до Конституції, законів Української держави, прийнятих у ній правових норм, високу правосвідомість;
- забезпечувати досконале знання української мови, постійну турботу про піднесення її престижу й функціонування в усіх сферах суспільного життя й побуту;
- виховувати повагу до батьків, свого родоводу, традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього як його представника, спадкоємця та наступника;
- розвивати дисциплінованість, працьовитість, творчість, турботу про природу та екологію рідної землі;
- формувати фізичну досконалість, моральну чистоту, високу художньо-естетичну культуру;
- виховувати гуманність, шанобливе ставлення до культури, вірувань, традицій та звичаїв інших народностей, що населяють Україну, високу культуру міжнаціонального спілкування.

Ефективними методами формування ціннісного ставлення до Батьківщини у процесі народознавчої роботи є опитування учнів, метою якого є визначення рівня сформованості

дитячих уявлень про ціннісне значення таких понять, як «рідна мова», «рідний край», «рідна природа» та з'ясування характеру мотивації ставлення до цих явищ.

У ході такої роботи нами було проведено опитування серед учнів початкових класів м. Вінниці та Вінницької області (всього 236 учнів 3–4 класів ЗОШ №№ 15, 18, 25 м. Вінниці).

Ми поцікавилися, що для дитини означає словосполучення «рідний край». Відповіді більшості учнів були типовими: «Батьківщина», «край, де я живу», «край, де живуть мої батьки», «край, де живуть мої друзі» та ін.

Наведені висловлювання свідчать про те, що поняття «рідний край» акумулює в собі те середовище, в якому живе дитина. Проте поняття етнічної належності до цього краю в дитячих відповідях допоки не виявлено.

Досить різноманітними були відповіді респондентів на питання «За що ти любиш свій рідний край?». Ці відповіді переважно тяжіли до естетичної мотивації, наприклад: «люблю за те, що він дуже гарний» (52 %). Втім, досить часто учні пов'язували власні почуття з відчуттям родини, наприклад: «бо тут живуть мої батьки» (26 %), «тому що я тут народився» (14 %). Невелика частка дітей підійшли до відповіді з позицій критичного мислення, наприклад: «бо я не бачив інших країн» (8 %).

На запитання «Якою мовою ти найчастіше розмовляєш?» переважна більшість опитаних (63 % учнів) чесно відповіли, що спілкуються «суржиком», 32 % учнів — українською, 5 % учнів — російською. Очевидно, це пов'язано з особливостями місцезнаходження школи (житловий масив «Вишенька», який формувався протягом останніх десятиліть і заселений представниками різних верств населення, у тому числі мігрантами з ознаками маргіналізації), а також із недостатньо потужною навчально-виховною роботою педагогічних колективів шкіл.

На запитання «Чи треба вивчати українську мову?» майже всі діти (96 %) відповіли ствердно. Мотиви були різноманітні: «щоб краще володіти українською мовою» (48 %); «щоб полегшити спілкування рідною мовою» (27 %); «щоб грамотно писати і читати українською мовою» (25 %), «щоб у майбутньому вступити до університету» (23 %) тощо. Проте, як бачимо, тут зовсім відсутні мотиви, які свідчать про розуміння дітьми рідної мови як складника духовних цінностей громадянина своєї держави. На жаль, діти цієї площини допоки не ідентифікують.

Важливими для виявлення ставлення учнів до Батьківщини стали їхні відповіді на запитання типу «Який твій обов'язок перед Батьківщиною?». Відповіді зводилися до того, щоб «допомагати людям», «здобути омріяні професії», «заробляти багато грошей», «стати багатими та відомими людьми», «покращити екологію» та інше. І лише 3 % респондентів відповіли, що хочуть Україну «зробити квітучою державою». Таким чином, патріотичні мотиви були представлені у відповідях епізодично.

З нашого погляду, необхідними педагогічними умовами формування у молодших школярів ціннісного ставлення до Батьківщини є такі:

- глибоко знати національний тип людини-українця, його психологію, характер, світогляд, менталітет;
- наполегливо вивчати пласти духовності минулого нашого народу, засвоювати ті народні ідеали, які плекалися предками і які трансформовані в фольклорі, міфології, мистецтві та інших компонентах народної культури;
- враховувати здобутки філософії, українознавства і реалізувати їх у повсякденній виховній роботі.

Технологізація виховного процесу вимагає пошуку надійних алгоритмів духовно-ціннісного впливу на свідомість і поведінку вихованців у контексті формування в них патріотичних почуттів. Зокрема, у власній роботі ми послуговуємося такими прийомами виховної роботи з учнями:

- бесіди («Поклонися каліні», «Народні символи України», «Все починається із зернини», «Моя земля — земля моїх батьків», «Історія українського рушника», «Зустріч

весни», «Весняні народні свята» та ін.);

– екскурсії та походи (краєзнавчі, виробничі, історичні, природничі тощо);
– зустрічі з відомими людьми (героями війни та праці, народними умільцями, державними діячами тощо);

– ігри-подорожі («До бабусиної скрині», «В українську давнину», «В козацько-лицарську добу», «В дивосвіт рослинної символіки», «Стежками великих князів Київської Русі», «В захоплюючий світ народного мистецтва» та ін.);

– свята («Ми — діти твої, Україно», «Я візьму той рушник», «Мова наша барвінка», «Весна днем красна», «Що край — то звичай» та ін.);

– конкурси («Народного танцю», «Юний казкарик», «Знавці народної мудрості», «Продовж казку», «Пісенний віночок» та ін.);

– трудові справи («Юні патріоти», «Світла пам'ять ветеранам», «Стара криниця», «Природа — друга мати», «Куточок історії рідного краю» та ін.);

– фольклорні розвідки («Живи, українська пісню», «Про що розповідають легенди», «У кожному краї свої звичаї», «Звідки походить назва твого міста чи села» та ін.);

– творчі години («Ми — народні умільці», «Намалюю писанку», «Салон національного одягу», «Чарівний голос української пісні», «Мистецтво плетіння національного віночка» та ін.)

Отже, формування ціннісного ставлення до Батьківщини займає чільне місце у системі національного виховання молодших школярів. Впровадження новітніх технологій виховного процесу є одним із потужних чинників організації виховної роботи школи, спрямованої на інтеріоризацію національних цінностей молодих людей. Тому у процесі технологізації виховної роботи творче використання педагогами народознавчого матеріалу не лише допоможе учням досягнути багатство культурно-історичної спадщини рідного краю, а й забезпечить формування національно-патріотичних установок молодих поколінь, які згодом зумовлять відповідні світогляд та поведінкові програми громадян України. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у підготовці майбутнього вчителя до зазначеного виду діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навч.-метод. посібник / І. Д. Бех // Виховання особистості: у 2 кн. — К.: Либідь, 2003. — Кн. 1. — 280 с.
2. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. / О. Вишневецький. — 3-тє вид., доопрац. і доп. — К.: Знання, 2008. — 566 с.
3. Здравомыслов А. Г. Отношение к труду и ценностные ориентации личности / А. Г. Здравомыслов, В. А. Ядов // Социология в СССР / ред. Г. Восипов: в 2 т. — М.: Политгиздат, 1965. — Т. 2. — 504 с.
4. Кіт Г. Г. Українська народна педагогіка. Курс лекцій: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Г. Г. Кіт, Г. С. Тарасенко. — Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2008. — 302 с.
5. Кононенко П. Концепція української національної школи-родини / П. Кононенко, Т. Усатенко // Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: Педагогічні концепції. — К.: Школяр, 1997. — С. 123–133.
6. Мойсеюк Н. С. Педагогіка: навчальний посібник / Н. С. Мойсеюк. — 2-е вид. — К., 1999. — 350 с.
7. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання / Ю. Руденко. — К.: видавництво ім. Олени Теліги, 2003. — 328 с.
8. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О. Я. Савченко. — 2-ге вид., доповн., переробл. — К.: Богданова А. М., 2009. — 226 с.
9. Тарасенко Г. С. Нові підходи до виховання дітей і молоді в контексті культурологічної парадигми освіти / Г. С. Тарасенко // Науковий вісник Чернівецького університету (Серія: Педагогіка та психологія). — Чернівці: Рута, 2005. — Вип. 248. — С. 167–172.